

ГУННАР МЮРДАЛЬ – ФУНДАТОР ШВЕДСЬКОЇ ШКОЛИ МАКРОЕКОНОМІКИ

Видатний шведський економіст Карл Гуннар Мюрдаль (1898–1987) премію пам'яті свого співвітчизника А. Нобеля з економіки одержав у 1974 році разом з іншим видатним економістом сучасності Фрідріхом фон Хайєком, як відзначено у рішенні Нобелівського комітету, за “визначний внесок у теорію грошей, теорію економічних коливань і глибокий аналіз взаємозв'язків економічних, соціальних та інституційних феноменів” [1, 173]. Його праці з питань економічної політики Швеції і США, дослідження з проблем народонаселення у Швеції і расової проблеми у США визнані класичними. Як вчений, Г. Мюрдаль уславився не тільки у Швеції, а й далеко за її межами. Він довгий час працював

професором економіки Стокгольмського університету, а також Каліфорнійського (1973–1974) і Нью-Йорського (1974–1975) університетів у США, був членом Британської академії наук, Американської академії наук і мистецтв, Шведської королівської академії наук. Йому належить понад тридцять почесних наукових ступенів європейських та американських університетів. Крім науки, він активно займався й громадською діяльністю, за що одержав премію Миру уряду ФРН (1970).

Карл Гуннар Мюрдаль народився 6 грудня 1898 р. у маленькому селі Сольварбо, що знаходиться у центральній Швеції, у родині залізничного службовця. Його дитинство і юність пройшли на родинній фермі; сільське життя виявило значний вплив на формування його економічної і політичної філософії у зрілому віці. У 20 років він називав себе “звичайним шведським сільським хлопцем..., який успадкував вірне ставлення до цінності праці” [8].

У 1919 р. Г. Мюрдаль поступив до Стокгольмського університету, який закінчив за чотири роки, одержавши диплом юриста. Не відчувши повного задоволення від адвокатської практики, Г. Мюрдаль повертається до столичного університету, де зайнявся вивченням економіки. На формування його як економіста великий вплив виявили праці визначних шведських економістів кінця ХІХ ст. К. Вікселля, Д. Давідсона, Г. Касселя. Він увійшов до групи молодих економістів, яка об'єднала представників молодшої генерації шведських вчених – Б. Уліна, Е. Ліндаля, Е. Лундберга, Д. Хаммаршельда, котрі інтерес до практичних економічних проблем підкріплювали солідною теоретичною основою. Пізніше ця група молодих вчених

стала основою шведської економічної школи, яку ще називають Стокгольмською. Її формування було започатковано обговоренням докторської дисертації Г. Мюрдаля "Проблеми ціноутворення за умов економічних зрушень", яку він успішно захистив у 1927 р. У цій праці Г. Мюрдаль досліджував, як очікування невизначеності ринкових умов у майбутньому впливають на поведінку компаній на мікроекономічному рівні. Це було одним із перших досліджень господарського ризику і економічної невизначеності. Відмовившись від дослідження статичного стану економіки, молодий шведський науковець дав нове трактування динамічних процесів. На його думку, це більш реально відображало економічний розвиток, і вказувало на шляхи виходу з кризової ситуації, у якій опинилася економічна наука [3, 160].

Після одержання вченого ступеня доктора економіки Г. Мюрдаль працював викладачем політичної економії у Стокгольмському університеті. За день до початку біржової кризи 1929 р., яка дала поштовх світовій економічній кризі 1929–1933 рр. і так званій "Великій депресії", шведський дослідник, як стипендіат фонду Рокфеллера, приїхав до США. Протягом трьох років він стажувався в американських університетах, ставши свідком драматичного перебігу обвальної економічної кризи і наступної глибокої депресії американської економіки. Г. Мюрдаль не був пасивним спостерігачем і кабінетним дослідником "Великої депресії", він брав активну участь у роботі американських урядових комісій по вивченню причин безробіття і проблем, пов'язаних з ним, обговоренні питань грошово-кредитної політики, економічного циклу, фінансових програм, що спонукало його тісно пов'язати теоретичні постулати з господарською практикою.

Після повернення із США у 1933 р. він завідував кафедрою політичної економії і фінансів Стокгольмського університету, у 1950 р. став професором політичної економії, а у 1961 р. – професором міжнародної економіки. Г. Мюрдаль заснував Інститут досліджень світової економіки при Стокгольмському університеті, ставши його першим директором.

З 30-х років розпочинається його діяльність у сфері економічної політики. Вчений був консультантом уряду Швеції з економічних, соціальних і податкових питань, став депутат нижньої палати шведського парламенту від соціал-демократичної партії. Протягом десятиріччя він був міністром уряду Швеції і генеральним секретарем економічної комісії ООН для Європи. Діяльність експертів ООН на чолі з Г. Мюрдалем сприяла усвідомленню необхідності вирішення соціальних питань у країнах, що розвиваються.

- Робота у комісії ООН виявила для шведського економіста серйозну необхідність наступного розвитку економічної теорії. До того часу суто теоретичні проблеми привертали увагу Г. Мюрдаля лише у перші роки його наукової кар'єри. Крім його докторської дисертації до теоретичних робіт даного періоду можна віднести статтю "Грошова рівновага", надруковану у 1931 р. у шведському економічному часописі "Economics tidskrift". У цій праці, яка була перекладена англійською у 1939 р., Г. Мюрдаль увів до економічної теорії поняття "ex ante" (очікування) та "ex post" (здійснення), які відіграли важливу роль в розвитку економічної науки Швеції. Він одним з перших запровадив поширений нині метод економічного аналізу на основі відмінності даних величин. На його думку, споживачі або компанії (так звані

економічні суб'єкти) приймають рішення на основі аналізу величин економічних змінних "ex ante" (передбачуваних або запланованих), а в процесі встановлення економічної рівноваги вони впливають на реалізацію змінних "ex post" (наприклад, фактичних, реально діючих цін) [6]. Ці величини можуть збігатися тільки випадково. Переважно ж вони будуть різними, адже неможливо у передбачуваних величинах точно врахувати зміну цін. Г. Мюрдаль сформулював своє уявлення про "природну" процентну ставку таким чином, що вона стає дуже подібною до поняття граничної ефективності капіталу, сформульованого трохи пізніше Дж. М. Кейнсом [7].

Проаналізувавши кількісну теорію грошей, шведський дослідник дійшов висновку, що вона не враховує багатьох економічних факторів, а тому є "неправильною". Він зробив висновок, що грошовий сектор в економіці не є автономним, насправді усі економічні сфери тісно взаємопов'язані, підпорядковуються дії об'єктивних економічних законів.

Наступною його теоретичною роботою була праця "Економічні результати фінансової політики" (1934). У ній запропоновано рішення стосовно того, як активізувати фінансову політику для подолання "Великої депресії", для чого необхідно покрити бюджетний дефіцит, який виник під час кризи і депресії, відповідним бюджетним надлишком у наступний період піднесення. Таким чином, на його думку, уряду буде забезпечена довіра громадян.

Фактично шведська (стокгольмська) економічна школа, плідні дослідження якої були пов'язані передусім з теоретичною діяльністю Г. Мюрдаля, розробила моделі макроекономічної політики ще до того, як побачила світ видатна праця Дж. М. Кейнса "Загальна теорія зайнятості, процента та грошей" (1936).

Результати досліджень стокгольмських вчених мають широке практичне застосування, вони були включені до найважливіших урядових програм. Соціальні реформи 30-х рр. у Швеції ґрунтувалися на концепціях, розроблених Г. Мюрдалем, Е. Ліндалем, Б. Уліним, Е. Лундбергом та Д. Хаммаршельдом, тобто вченими шведської школи. Ними було доведено, що державні інвестиції та громадські роботи сприятимуть купівельній спроможності та зменшенню масштабів економічної кризи, до того ж Г. Мюрдаль теоретично обґрунтував нову антициклічну фінансову політику.

Завдяки активній роботі в кількох урядових комісіях його у 1935 р. обирають до шведського парламенту – рикстагу. Разом зі своєю дружиною – відомим соціологом Альвою Мюрдаль – він взяв участь у розробці демографічної політики Швеції. У їхній спільній праці "Криза у проблемі народонаселення" (1934) було досліджено причини зниження народжуваності у країні і сформульовано рекомендації уряду стосовно проведення нової демографічної політики, яка передбачала виплату субсидій і державну підтримку багатодітним сім'ям, інтенсивну житлову політику та інші заходи. Більшість цих рекомендацій було реалізовано протягом наступних десятиріч.

У 1938 р. Г. Мюрдаль знову відвідав США, де прочитав цикл лекцій у Гарвардському університеті. Саме тоді до нього звернулася корпорація "Карнегі" з проханням очолити комісію по вивченню так званої "негритянської проблеми", вимагаючи повної об'єктивності та всебічності. Протягом двох років він працює у цій комісії і результатом цієї роботи стає книга "Американська дилема: "негритянська проблема" і сучасна демократія" (1944). Ця праця була визнана найбільш суттєвим

дослідженням расових відносин в Америці. При цьому вчений відмовився від суто економічного підходу до цієї проблеми, проаналізувавши історичні, правові, політичні, соціологічні основи поведінки білого населення щодо чорношкірих жителів Америки і одночасно реакцію негрів на расизм. "Американська дилема" не тільки сформувала відповідну академічну думку, але й виявила довготривалий вплив на державну расову політику у США. Під її впливом рішенням Верховного суду США було узаконено принцип рівності освіти і поставлена поза законом расова сегрегація у державних школах [8].

Г. Мюрдаль у 1940 р. повертається до Швеції, однак за три роки знову прямує за океан – у якості економічного радника шведського посольства. За рік після цього виходить у світ ще одна його знаменита книга – "Попередження проти післявоєнного оптимізму", де він передбачає появу серйозних економічних труднощів після закінчення війни, насамперед у США, підкреслюючи небезпеку довготривалого застою та відсутності збалансованості на світових ринках.

Враховуючи ці обставини і беручи до уваги незбалансованість промислової структури Швеції, він згодом пропонує увести продуману систему урядового планування, а також передбачає високу стабільність планової економіки Східного (соціалістичного) блоку, закликає до розширення торгівлі з ним. Ці думки він виклав у фундаментальній праці "Світова економіка: проблеми і перспективи" (1956). Тут вчений пише, що процес національної інтеграції викликає дедалі нагальнішу потребу в інтеграції міжнародній, водночас значною мірою посилюючи труднощі її здійснення. Це – одна з основних суперечностей, яка закладена фактично у всій сучасній економічній політиці країн світу. Можливість подолання світових конфліктів вчений шукає на шляху економічної інтеграції – як у національному, так і міжнародному масштабах. На думку видатного шведського дослідника, міжнародна економічна інтеграція можлива за умови створення так званого "базису міжнародної солідарності". При цьому він підкреслює, що міжнародні економічні зв'язки мають і можуть регулюватися засобами політики. Відсутність свідомого регулювання неминуче потягне за собою наступне поглиблення дезінтеграції і, навіть, може спричинити світовий конфлікт [4, 348].

Певний час Г. Мюрдаль займав посаду міністра економічного розвитку в уряді Швеції, однак, як вільний і незалежний економіст, він не бажає підпорядковуватися бюрократичній політичній дисципліні, тому виходить з уряду і займає пост генерального секретаря Економічної комісії ООН для Європи (ЕКЄ), одного із підрозділів ООН. Там він створює незалежний економічний секретаріат, доповіді якого користувалися високою репутацією.

Після завершення у 1957 р. своєї роботи в ЕКЄ, Г. Мюрдаль їде до Індії, куди його дружина була призначена послом Швеції. Понад десять років шведський вчений займається вивченням економічних і соціальних проблем слаборозвинених країн Азії¹. Результати цих досліджень було викладено у книзі "Азійська драма: дослідження про бідність народів" (1968). Ця фундаментальна тритомна робота викликала великий резонанс у науковому світі завдяки своїй неупередженості,

¹ Варто зазначити, що Г. Мюрдаль не визнавав терміну «країни, що розвиваються» стосовно країн Південно-Східної Азії, які розвивалися екстремально повільно. – М.Ф.

енциклопедичній наповненості фактичним матеріалом, хоча висновки, до яких прийшов автор, викликали швидше песимізм стосовно перспектив розвитку південноазійського регіону. Г. Мюрдаль прагнув довести, що лише глибокі реформи в області контролю над зростанням населення, розподілом придатних для обробі земель, а також у галузі медицини і освіти зможуть зумовити швидкий економічний розвиток країн Південно-Східної Азії і сприяти вирішенню соціальних проблем регіону. Оцінюючи роль політичних інститутів з точки зору їх участі в цьому процесі, автор приходив до висновку, що "м'які" уряди країн цього регіону надто слабкі, щоб побороти "кумулятивні сили злиднів" [7]. Розглядаючи допомогу індустріальних країн Заходу, Г. Мюрдаль допускав, що вона може відіграти важливу роль лише тоді, коли буде спрямована у вірне русло. Водночас, таку допомогу він вважав лише допоміжним засобом. Прагнучи до принципів свободи в цілому світі і забезпечення рівних можливостей, дослідник не побоювався висловлюватися, що політика Індустріальних країн утруднює швидкість темпів економічного зростання у слаборозвинених країнах. Висновки і оцінки вченого дали право називати Г. Мюрдаль "батьком песимізму", враховуючи, що у його ідеях поєднуються традиції лібералізму XIX ст. і соціалістичних теорій з надто песимістичними оцінками сучасного розвитку. Водночас ідея свідомого "соціального контролю" над економікою, яка характерна для всього інституціонально-соціологічного напрямку, до якого, як вчений, належав шведський економіст, була перенесена не лише на національний, але й на всепланетарний рівень [5, 349].

Таким же песимізмом, стосовно умов, які склалися в азійських країнах, був проникнутий виступ Г. Мюрдаль на Стокгольмській конференції по В'єтнаму наприкінці 60-х років. Критично оцінюючи американську політику, він заявив, що головною перешкодою до самовизначення В'єтнаму стала "американська агресія, яка викликала всезагальне повстання в'єтнамського народу" [6], ускладнила й до того важкі економічні і соціальні умови даного регіону.

Великого значення Г. Мюрдаль надавав вивченню процесу економічного розвитку, руху до більш інтегрованих планованих економік, запропонувавши урядам категорії "програма" – план дій і "передбачення" – прогноз майбутніх подій [3, 159]. На його думку, перетворення повинні ґрунтуватися не на ринковому автоматизмі, а на виборі та реалізації ефективної економічної політики, плануванні тощо. Піддав він і критиці суто економічний підхід до проблем добробуту, вважаючи, що економістам варто відверто висловлювати свої політичні переконання і робити їх елементом досліджень, оскільки для них надзвичайно важливим є не тільки науковий інтерес, а й прагнення до вдосконалення суспільства. Він наголошував, що такі видатні економісти, як А. Сміт, Т. Мальтус, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. М. Кейнс, завжди надавали рекомендації політикам.

Після детального ознайомлення з працями американських інституціоналістів у Г. Мюрдаль зміцнилися переконання в тому, що суспільні цінності мають важливе значення в економічній науці. У працях "Проти течії" (1973) і "Політична та інституціональна економія" (1979) він зазначив, що не можна модернізувати суспільство, впроваджувати сучасну технологію, не зачіпаючи звичаїв, традицій, ставлення людей до праці, ігноруючи проблему формування дисципліни і

М. Фарион
Гуннар Мюрдаль...

витривалості. Іншими словами, технологічні зрушення залежать від соціальних, інституційних умов.

Г. Мюрдаль відносив себе до "інституціональних економістів" і у порівнянні з іншими нобелівськими лауреатами не виявив суттєвого впливу на світову економічну теорію. Однак його міжнародний авторитет був величезним, причому не тільки як політичного діяча, але як економіста, який зумів тісно пов'язати проблеми економічної і соціальної політики, увести до економічного дослідження багато інших суспільних дисциплін.

Незалежність його поглядів і парадоксальність мислення виявилися, зокрема, у твердженні, що економіст, який не бере до уваги впливу політичних і соціальних сил на економічні події, просто небезпечний. У згадуваній уже праці "Проти течії: критичні замітки по економіці" Г. Мюрдаль критикував сучасних йому економістів, більшість яких були прихильниками економетрії, за зверхнє ставлення до моральних основ економічної теорії.

Праці Г. Мюрдаля розглядають процеси економічних перетворень в органічному зв'язку з соціальними умовами, виявляють вплив на формування поглядів національних економічних шкіл, концептуальні позиції експертів і реформаторів, спеціалістів, представників міжнародних організацій. Прикладом правильних урядових рішень, фундаментальних концепцій економічної політики стала Швеція, яка демонструє найвищий рівень життя і освіти населення, повну зайнятість і найменші розриви у доходах сімей. За часткою соціальних витрат у ВВП вона посідає перше місце у світі і очолює світові рейтинги за індексом людського розвитку [3, 162]. У цьому величезна заслуга й шведського вченого Карла Гуннара Мюрдаля, розробки якого, як і інших представників стокгольмської економічної школи, знаходяться в основі економічної і соціальної політики уряду Швеції протягом останніх 70 років.

Література

1. Ковальков Ю. Заповіт Альфреда Нобеля та премія його пам'яті у галузі економіки // Вісник ТАНГ, 2005, № 3. – С. 171–174.
2. Довбенко М. В. Видатні незнайомці. – К., 2000.
3. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія: економічна нобелелогія. – К.: Академія, 2005.
4. Олейник А. Н. Институциональная экономика. – М.: ИНФРА-М, 2000.
5. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002.
6. <http://www.peoples.ru>
7. <http://www.gallery.economicus.ru>
8. <http://www.examen.ru>

Редакція отримала матеріал 12 вересня 2006 р.